

OPBOUW

weekblad tot opbouw van het gereformeerde leven

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw”

red. en sekr. riouwstr. 59, wormerveer

adm. kon. wilhelminalaan 38, leersum

E. R. Postma — Eindhoven

Sions heil komt! (Jes. 62)

Ayatollah of profeet?

Jesaja 60-62 mag al dan niet terecht de naam „Jeruzalem-cyclus” dragen, de mensen die het aangaat verblijven wel als ballingen in Babel... Hun positie? Vergelijkbaar met die van de Amerikaanse gijzelaars in Teheran's ambassade. Wie kan ze bevrijden, verlossen? Wie kan gerechtigheid en heil samensmeden tot het feestelijke bijbelwoord: verlossing? Wat kan Amerika — zelfs Amerika — beginnen om deze gijzelaars levend te bevrijden?

Zó was Israël's positie in Babel — en hoeveel geringer waren ze in aantal dan de Amerikanen? Wie was er op hun hand (Jer. 31 : 32) en bij machte hen te verlossen? De wereldopinie zeker niet...

Ik zie een hogepriester (ayatollah) Khomeini met achter zich een groot deel van 3 à 400 miljoen islamieten. Een man, begerig naar macht, begerig de kraan van het vloeibare goud te beheren — en de hele wereld wacht af met ingehouden adem.

Ik zie ook een profeet, een eenzaam man, slechts een mens zoals wij (Jac. 5 : 17) — deel van een gedecimeerd, gedeporteerd volk in de diaspora van Babel (dicht bij het huidige Iran), genoot van een volk van misschien een paar honderdduizend man...

Ik zie Mekka en Medina en de gouden koepel van Jeruzalems rots en alle andere onaantastbare heiligdommen van de Islam in heel de wereld.

En ik zie het Jeruzalem, de heilige stad van Israël in de dagen van die profeet: een puinhoop met bouwvallen van muren, geblakerde tempelstenen en door onkruid overwoekerde straatrestanten — jakhalzen houden er huis, hyena's voelen zich er thuis.

Hadj of hammaäloth?

Ik lees van de jaarlijkse hadj (bedevaart) van de islamiet: „Wanneer er één voorschrift van de Islam is geweest, dat meer dan alle andere een grote bindende kracht voor de mohammedaan over de gehele wereld bleek te zijn, dan is het wel het voorschrift van de hadj, de verplichting van ieder waar gelovige om tenminste eenmaal in zijn leven een bedevaart naar Mekka te maken. Niemand, die geen moslim is, mag deze bedevaart ondernemen of zelfs maar Mekka binnengaan. De pelgrims van alle landen naderen de heilige stad als leden van één-zelfde familie; ze dragen dezelfde ongezoomde witte kleding, betrachten seksuele onthouding, scheren zich niet en laten hun haren niet afknippen, en doen geen enkel levend wezen — dier of plant — enig leed. In dit gevoel van algemene broederschap worden alle slagbomen van ras en klasse opgeheven”. En ik lees van de Berg van Genade, een lage heuvel in de vlakte van Arafat, 40 km ten oosten van Mekka — het brandpunt van de pelgrimstocht. Volgens de legende werden Adam en Eva hier weer verenigd, nadat ze uit het paradijs verdreven waren. Hier sprak Mohammed zijn afscheidspredikatie uit: „Weet, dat iedere Moslim voor iedere andere Moslim een broeder is en dat gij één broederschap vormt... De vlakte van Arafat... is op de negende dag der hadj bezaaid met tenten. Binnen enkele uren komt de kale vlakte tot leven door pelgrims, die van de middag tot zonsondergang 'voor God staan' (letterlijk)... Volgens traditie komen hier 700.000 gelovigen samen; het eventuele tekort wordt aangevuld door engelen. Het werkelijke aantal is ± 70.000. Na zonsondergang trekt men met muziek en vuurwerk weer naar Mekka... Een jubelende, feestelijke

uittocht-en-masse uit de vlakte, een nacht in het open veld doorgebracht, het offeren van een dier en drie dagen van feesten volgen; met een ommegang rond de Kaäba is tenslotte de plicht van de pelgrim volbracht; voor hem bestaat er op aarde geen grotere vreugd”. (citatens uit: De grote godsdiensten der wereld, Den Haag, 1957).

Ook lees ik van een handvol (Ezra 2) Joden onder de grootste aan drang van de profeet er eindelijk toe gebracht om naar Jeruzalem terug te keren — de man moet als een straatventer/verkoper hun aandacht trekken (Jes. 55). En ik hoor ze hún bedevaartslieden zingen — de liederen van de tocht, hammaäloth. Een tocht door en langs de woestijn — maar een tot bloei gebrachte woestijn (Jes. 55). Een tocht naar een ruïne, een verwoeste stad — maar wel de berg der genade, de stad van de vrede, Jeruzalem.

Allah of Jahweh?

Op wie houden we het: de ayatollah Khomeini of de profeet van het boek Jesaja? Wie dienen we: Allah — Allah is groot en Mohammed is zijn profeet — of Jahweh — en diens Zoon Jezus: „Jozua”, d.i. Jahweh verlost?

Dáár ligt het verschil.

Vijf maal daags is de islamiet verplicht tot gebed (de salaát), waar men zich ook ter wereld bevindt, met het gezicht gericht naar Mekka. Vijf maal daags buigen zich 3 à 400 miljoen islamieten ter aarde voor Allah. Maar let wel: Allah is even blind en stom en doof en machteloos als Baäl uit de dagen van Elia...

En er is 'n profeet, één profeet — er is nauwelijks een volk, er is geen heiligdom, de heilige stad is één grote bouwval, omringd door afgebrokkelde muren vol gapende bressen en het land van melk en honing is verwoest, de akkers en weiden bezaaid met stenen. Maar deze ene profeet bidt, bidt tot de *levende* God voor de vrede van Jeruzalem, tot dat zijn heil opgaat als een lichtglans en zijn verlossing als een vlam mende toorts”. Eerder houdt hij niet op, eerder zwijgt hij niet, eerder gunt hij zich rust noch duur.

Ook bestaat hij het (maar hij acht Gods beloften eeuwig betrouwbaar!) te profeteren inzake een armetierig volkje met een verwoeste stad, waarbij hij Gods „gerechtigheid” onontkoombaar uitlegt als Sions heil: „volken zullen uw heil zien, alle koningen uw glorie en men zal u noemen met een nieuwe naam, dien de mond des HEREN zal bepalen; gij zult een sierlijke kroon in de hand des HEREN zijn, een koninklijke tulband in de hand van uw God!”

In zijn Geest-drift neemt hij Israël mee: „op uw muren heb ik wachters aangesteld, die den gansen dag en den gansen nacht (vgl. Ps. 134) nimmer zullen zwijgen — gij, die den HERE indachtig maakt, gunt u geen rust. En laat Hém geen rust, totdat Hij Jeruzalem grondvest en het stelt tot een lof op aarde”. Zijn volksgenoten zullen zich gedragen als de mazker, de kanselier (2 Sam. 8 : 16; 1 Kon. 4 : 3; Jes. 36 : 3), die den koning zijn taken in herinnering moet brengen.

Mekka of Jeruzalem?

Is al wat de profeet sprak ooit tot vervulling gekomen? Of reikte ook zijn woord niet verder dan dat van vele ayatollah ook? En waarheen moet de mensheid op weg? Naar de Kaäba, de zwarte steen van Mekka of naar de gouden koepel van Jeruzalem? Of naar de stad met fundamenten, waarvan Gód de ontwerper en bouwmeester is (Hebr. 11 : 10, 16), de stad zo gaaf en harmonisch als een kubus (Op. 21 : 16) stralend in het licht van het Lam (Op. 21 : 23)?

Je zou het jezelf en je kinderen toewensen, zo'n bedevaart-en-masse naar Mekka of waar ook — dat is nog heel wat anders dan een ouderwetse Schooldag in Kampen of een E.O.-dag in Utrecht of Den Bosch. Wat een zichtbare broederschap als alle christenen ter bedevaart konden naar Jeruzalem of Bethlehem — alleen: je zou er verenigd vinden zowel het christelijke kruis als de mohammedaanse halve-maan en de joodse davidsster...

Maar God kiest en wijst een andere weg, zonder tastbaar heiligdom, zonder zichtbaar centrum en verenigingspunt. Hij wijst de weg van het onwankelbaar geloof, het ongeschokt vertrouwen. Sparen voor een bedevaart naar Mekka is niet nodig, is zelfs niet mogelijk voor ieder mens. Maar bidden om de komst voor de vrede van het nieuw Jeruzalem kan iedereen, kan zelfs elk kind. De levende God zal zijn beloften nakomen. En wat zal heerlijker zijn dan de dag waarop „gerechtigheid” en „heil” voor heel de wereld samenvallen? Om Sions wil zal ik niet zwijgen en om Jeruzalems wil zal ik niet rusten, totdat zijn heil opgaat als een lichtglans en zijn verlossing als een vlammeende toorts . . . !

H. Amelink — Sittard

Het heil der kerken

Nu de kerk van Breukelen het van prudentie getuigende besluit heeft genomen om de landelijke vergadering pas tegen begin 1981 samen te roepen, geeft dat ook enige ruimte om verder te spreken over het al berucht geworden artikel 34 van onze nieuwe kerkorde. We hebben wat meer tijd om na te denken over wat er gebeurd is. Want hoe we ook over het desbetreffende artikel denken, het is wel duidelijk dat er een tamelijk ridicule „oplossing” gevonden is tussen twee manieren van denken over de organisatie van het kerkverband. En wat we ook doen of niet: belachelijk hoeven we niet te doen, als we ook op dit gebied van het gezag van de Schrift maar geen potje maken.

Om — zo nodig — het geheugen op te frissen, artikel 34 luidt zo: „Een besluit van de regionale of landelijke vergadering zal door de plaatselijke kerken bekrachtigd worden en in onderlinge liefde nagekomen, tenzij dit besluit strijdig bevonden wordt met de Heilige Schrift of met het Akkoord van kerkelijk samenleven of niet strekt tot heil van de gemeente. De kerk, die een besluit niet bekrachtigt, zal hiervan aan de zusterkerken rekenschap geven”.

Als later de discussie vergeten is en de tekst alleen overgebleven is, zal iedere welwillende lezer van dit artikel begrijpen wat er bedoeld wordt — en dat is iets goeds — en tegelijk constateren dat er in dit artikel twee maal hetzelfde staat. Iets wat in strijd is met het heil der gemeente, is in strijd met de Schrift. En iets wat in strijd is met de Schrift, is in strijd met het heil der gemeente. De bedoeling van de woorden „of niet strekt tot heil van de gemeente”, die zo zeer de verontwaardiging hebben gewekt van sommigen, kan en mag niemand bestrijden. Ze geven gewoon iets goeds aan. Zo duidelijk goed dat ik me ontslagen acht van de plicht om het aan te tonen. Maar de woorden zijn waarschijnlijk toegevoegd om andere redenen dan de tekst doet vermoeden.

kerkelijk leven

We hoeven de discussie die gevoerd is — en niet voor het eerst in de kerkgeschiedenis — niet over te doen. Maar het is wel goed op een ander niveau te spreken met elkaar. De vrees die er bestaat voor de overheersing van plaatselijke gemeenten door meerdere vergaderingen is een gerechtvaardigde vrees. Het is goed die vrees te hebben. 1 Petrus 5:2, 3. De vrees de sluizen open te zetten voor mensen die een draai geven aan de leer, Hand. 20:30, is eveneens gerechtvaardigd. Het is goed ook deze vrees te hebben.

Het is een illusie te denken dat het in deze bedeling mogelijk zou zijn dat christenen, die van harte graag willen buigen voor de Heer alleen, het altijd met elkaar eens zijn ook over de uitleg van de Schrift. Het is een doperse doling te menen dat christelijke gemeenten het in alles met elkaar eens moeten zijn. Het klinkt wel flink om te zeggen dat geen enkele afwijking van de Schrift geduld mag worden, maar het is een trieste onnadenkendheid en een niet buigen voor het gezag van de Schrift. Want het is in feite ongehoorzaamheid aan dat wat de Bijbel ons leert nl. dat ook wedergeboren mensen, gevonden door de Heiland en geroepen tot Zijn dienst, nog steeds tot alle boosheid geneigd zijn. Zonder enige afwijking van de Schrift, hoe dan ook en waarvoor dan ook, goed te praten, moet toch steeds weer gezegd worden en vooral geloofd worden dat het puur Zelotisme is de verdorven aard van de mens niet in rekening te brengen.

De apostel Paulus, van wie wij in hoofdzaak ons „kerkrecht” hebben ontvangen als onderdeel van de waarheid van het evangelie, Galaten 2, zegt in Filippenzen 3:15 dat

pastorale notities

Elk jaar weer moet ik rondom de 22e december aan mijn grootvader denken, Oepke Offringa. Hij hield nauwkeurig de Maranatha-scheurkalender bij, van ds Knap. Hem interesseerden vooral de tijdstippen van de opgang der zon en haar ondergang.

Daags na de kortste dag zong hij: „Ik zie met vreugd de dagen lengen, de lieve lente nadert weer! Komt, zingen wij verheugd en blij, één welkom aan dit jaargetij!”

De winter moest dan nog beginnen, maar deze optimist zag het voorjaar al.

Als het lied uit was, zei hij stevast tegen mij: „Zulke versjes leren jullie niet op school. Die mooie liederen leerden wij op de staats-school”.

U moet niet denken, dat hij een voorstander was van het openbaar onderwijs. Integendeel. Hij had zeer geijverd voor de School met den Bijbel en als penningmeester

van de schoolvereniging stad en land afgereisd om gelden te verzamelen voor de Christelijke school in zijn dorp. Toch, op zijn oude dag, zong hij uren aaneen de versjes van vroeger en wat de liederen betreft, vond hij de openbare school beter dan de Christelijke. Ik begreep later: dat was alleen, omdat hij daar nooit versjes geleerd had; hij was daar geen leerling van geweest. Wat hebben veel mensen moeite met de nieuwe berijming van de psalmen, om van het Liedboek maar niet eens te spreken. De NCRV en de EO brengen zelfs speciale programma's met de oude psalmberijming en met de gezangen van vroeger. Enkele organisten worden geprezen, of prijzen zichzelf aan, als bringers van het „eenvoudige Christelijke lied” en ook dan weer worden de verzen van vroeger bedoeld. Mag je daar aan gehecht worden of niet soms? Maar zeg dan niet, dat het nieuwe niet goed is en dat het oude vromer is. Kom er liever voor uit, dat je aan de oude berijming en aan de bekende oude geestelijke liederen verknocht bent, omdat je die vroeger op school geleerd hebt; daarom alleen.

A. H. Algra, Sliedrecht

het voorkomt dat christenen uiteenlopend denken. Dat is geen werk van de Heilige Geest, als dat voorkomt. We moeten het ook niet prijzen. Het is schuld. Maar er is een belofte dat in zulk een situatie de weg zal worden gevonden. De goede weg. God zal het openbaren. Hoe? Als we verder gaan in het spoor van dat wat we bereikt hebben. Wat hebben we bereikt? Bereikt hebben we dat we het allen eens zijn over het feit dat we alléén door Jezus behouden worden, zonder de werken. Dat is de volle raad Gods, Hand. 20:27. En niet door Jezus Christus en nog iets, wat dat ook moge zijn. De kanttekeningen op de Staten Vertaling verklaren „hetgeen we bereikt hebben” terecht met „dat is de rechtvaardigmaking des mensen”. Want daarover spreekt Paulus in het derde hoofdstuk van de brief aan de gemeente van Filippi. Calvijn zegt bij dit hoofdstuk dat we moeten afzien van vertrouwen op alle mogelijke andere zaken, opdat we alleen roemen in de rechtvaardigheid van Christus, die de onze is. Daarover moeten we het eens zijn. Want dat is de waarheid van het Evangelie. Daarover mogen we niet uiteenlopend denken.

Paulus is een zeer verdraagzaam man. Bij vele christenen dan ook niet in tel. Paulus is alleen maar „onverdraagzaam”, als deze leer van de rechtvaardiging van de zondaar om niets, door Christus alleen, bestreden wordt. Gal. 5:12;

Fil. 3:2, 18; 2 Kor. 11:13 vv.; Rom. 16:18.

Paulus is zelfs geduldig tegenover de gelovigen in Corinthé die ertoe kwamen om te zeggen dat er geen opstanding is. 1 Kor. 15:12. Voorwaar geen kleinigheid. Tegenover vijanden van het kruis van Christus dient de gemeente zeer onwrikbaar te zijn, ook in die zin dat afwijkende gevoelens daarover niet geduld mogen worden in een gemeente of in een kerkverband. Andere dwalingen inzake de leer zullen besproken moeten worden vanuit het geloof in de genade-om-niets. Zo vinden we de oplossing. Dit is de belofte, waaraan niet getwijfeld mag worden.

Het zou goed zijn als wij de discussie over het heil der kerken voortaan zouden voeren in het geloof dat we het eens zullen worden. Als we maar bereid zijn te blijven bij de genade alleen. Als we niet uit de werken leven. Als we ook bedenken dat het „zonder de werken” niet alleen geldt in het stuk van de rechtvaardiging, maar óók in het stuk der heiliging en dus in het stuk van de kerk. Als we maar nooit gaan denken alsof we het stadium van de rechtvaardiging van de goddeloze zouden kunnen gepasseerd zijn in dit leven.

Vrij diepe ingrijpende onenigheden in het verleden tussen mensen die allen aan de Schrift willen vasthouden komen wel hieruit voort. Bij de tegenstanders van de zin-

snede over het heil van de kerken in artikel 34 is soms duidelijk aanwijsbaar dat zij inzake het kerkrecht uit de werken denken. Als men stelt, zoals gedaan is, dat je aan het Woord Gods niet voldoende hebt om elkaar in het rechte spoor te houden en dat daarom een kerkelijk samenleven noodzakelijk is, waarbij het niet mogelijk is om door de mazen van de wet te glippen, dan geloof je feitelijk niet meer aan de genoegzaamheid van Gods Woord voor geloof en leven. Evenmin aan de doorzichtigheid van de Schrift.

Als we om die reden een kerkenorde maken dan kunnen we het beter laten. Om die reden mag het niet.

Bij sommige voorstanders van die beruchte zinsnede is er een overdreven angst voor de bemoeizucht van andere gemeenten. Overdreven, niet in het licht van de kerkgeschiedenis, maar wel overdreven vanuit het geloof in Jezus Christus alleen. Al ons heil, ook al ons kerkelijk heil ligt in Hem. In Hem hebben we vrede en geen wanorde. Bij Hem zijn we veilig. We zijn niet veilig door anderen buiten de deur te houden. Evenmin als een gelovige in diepe ootmoed voor de HERE een andere gelovige buiten zijn leven mag houden als gewezen wordt op afdwalingen — wie bemerkt ze allen? — evenmin mag de ene gemeente trachten de andere buiten de deur te houden. Elke gemeente moet ook weten dat zij de Geest niet alleen ontvangen heeft. 1 Kor. 14:36. De bereidheid tot correctie in alles moeten we hebben. De plaatselijke zelfstandigheid van elke gemeente en onze verantwoordelijkheid voor elkaar ontmoeten elkaar in het rustpunt van de leer van de vrijpraak van

de goddeloze, om Jezus' wil alleen, zonder de werken. Onrustig is elk hart dat daarin zijn rust niet vindt. Onrustig is elk kerkelijk samenleven dat daarin niet haar rust vindt.

Toen ik in de zestiger jaren deze dingen ook wel eens schreef, zei of predikte, werd me meer dan eens tegengeworpen dat we nú verder zijn dan Paulus. Zoals ik nu verderigers van homofiele praktijken dat ook hoor zeggen dat we verder zijn dan Paulus en dat we meer weten. Maar als we echt geloven dat Jezus Christus Zelf Zijn apostelen heeft gekozen, dan hebben we echter niet meer de overmoed te denken dat we ooit verder komen dan de Heer en de door Hem gekozen apostelen. Het gezag van de twaalf apostelen ontkennen of niet blijven bij het evangelie van de dertiende apostel is in feite een zich losmaken van Jezus Christus Zelf. De kerk van alle eeuwen is aan hun leer gebonden.

Als iemand een heel praktisch voorbeeld wil in deze? Paulus had toen hij vanuit de gevangenis de brief aan Filippi schreef niet alleen last van saboteurs (hoofdstuk 3), maar óók van mensen die uit haat en nijd tegen hem het Evangelie predikten. 1:15, 16. Voorwaar een slechte zaak: een apostel van Jezus Christus benijden en haten. Maar toch zegt Paulus „Wat doet het ertoe? In elk geval, hetzij met een bijoormerk, hetzij in oprechtheid, wordt Christus verkondigd; en daarin verblijd ik mij en zal ik ook mij verblijden”. Handelingen 15 is ook leerzaam en voorwaar niet voor niets letterlijk het midden van het boek van de Handelingen van Petrus en Paulus.

ning zeker waard. In mijn reactie op de bijdrage van de heer Van Klinken zal ik op een drietal punten ingaan. Ten eerste op de samenvatting van het C.D.A.-rapport, zoals die in de eerste twee artikelen door de heer Van Klinken wordt gegeven. Ten tweede op de kritiek van de heer Van Klinken op het C.D.A.-rapport. En ten derde op het eigen standpunt van de heer Van Klinken. Tenslotte wil ik mijn bijdrage besluiten met enkele meer algemene kanttekeningen bij de onderhavige problematiek.

De context van het C.D.A.-rapport

Zoals opgemerkt geeft de heer Van Klinken in de eerste twee artikelen een eigen samenvatting van het C.D.A.-rapport. Hoewel m.i. hier en daar de kritische doelstelling van de schrijver reeds enigszins doorschemert, lijkt het een poging het C.D.A.-rapport objectief en zakelijk weer te geven. Als dat inderdaad de bedoeling is, is het jammer dat de heer Van Klinken hiervoor geen gebruik maakt van de vrij uitvoerige samenvatting, die als bijlage bij het rapport gevoegd is. Op zichzelf heb ik er overigens geen enkel probleem mee dat de inhoud van het rapport in eigen bewoordingen wordt weergegeven. Zelfs mijn oordeel dat de bij het rapport gevoegde samenvatting het qua leesbaarheid wint van de samenvatting in Opbouw doet hier niets van af. Ik krijg echter wel problemen als ik de samenvatting van de heer Van Klinken toets aan het oorspronkelijke C.D.A.-rapport. Reeds een oppervlakkige toetsing levert de conclusie op dat de samenvatting in Opbouw zeker niet de volledige lading van het C.D.A.-rapport dekt. Ik doel hier niet op details. Ik doel hier met name op de context waarin het C.D.A.-rapport zo duidelijk is geplaatst en dus gelezen dunkt te worden. En deze context — die zo duidelijk in het rapport tot uitdrukking wordt gebracht en die essentieel is voor een juist oordeel over het C.D.A.-rapport, mis ik in het artikel van de heer Van Klinken.

Het C.D.A.-rapport „Gespreide Verantwoordelijkheid” bevat — zoals de ondertitel van het rapport vermeld — een bijdrage aan de discussie over de economische orde. In die zin tracht het rapport inderdaad een visie te geven op het vraagstuk van de economische orde. Maar dat is niet het enige doel van het rapport. Het vraagstuk is n.l. niet alleen probleemgericht. Het is tevens — zelfs in de eerste plaats — een reactie op en een stellingname tegen — wat het rapport noemt — de gangbare trend in de discussie over de economische orde.

De gangbare opvatting, n.l. dat de overheid in toenemende mate verantwoordelijkheid op zich moet nemen voor de sociaal-economische problemen van vandaag. Tegen die opvatting, van een toenemende overheidsinvloed op het maatschappelijk leven, neemt het C.D.A.-rapport stelling. Mede tegenover die opvatting tracht het C.D.A. in haar rapport een eigen visie te ontwikkelen. Een eigen visie die qua inhoud gebaseerd is op de christen-democratische beginselen en qua realiteitswaarde a.h.w. kan concurreren met de opvatting waartegen het rapport zich verzet.

Die context, waarin het C.D.A.-rapport is geplaatst, mis ik pijnlijk in het artikel van de heer Van Klinken. Pijnlijk, omdat ik van mening ben dat die context van belang is voor een juiste beoordeling van het rapport en derhalve de lezer niet onthouden moet worden. Eén illustratie. De heer Van Klinken opent zijn artikel met een citaat uit het C.D.A.-rapport. „*Ons staat een andere inrichting van de samenleving voor ogen, schrijft het C.D.A. op blz. 18 van het in 1978 verschenen rapport Gespreide Verantwoordelijkheid. Wij willen dit rapport eens nader bezien.*” Zoekt het C.D.A. dus primair naar een andere inrichting van de samenleving dan de huidige? Is dat het doel van het rapport? Neen! Mag de context van de geciteerde zin dit verduidelijken. „*Waar het hier evenwel om gaat in deze (de gangbare - H.S.) maatschappijvisie de overheid domineert als de koersbepaler in onze samenleving. Bezorgdheid over de sociaal-economische ontwikkeling doet in deze visie aller blik naar de overheid wenden: zij moet optreden om het onheil te keren. Ons staat een andere inrichting van de samenleving voor ogen. Daarin hebben onderneming en belangenorganisaties en ook een overheid een eigen verantwoordelijkheid die zij niet van elkaar kunnen overnemen. Wij zullen in deze studie dan ook op deze verantwoordelijkheid ingaan, zodat we ons de vraag kunnen stellen, of — indien wij bezorgd zijn over de verdere sociaal-economische ontwikkeling — deze zorgen wellicht te wijten zijn aan het ontlopen van verantwoordelijkheden van ondernemingen, belangenorganisaties of een overheid*” (blz. 18 van het C.D.A.-rapport „Gespreide Verantwoordelijkheid”). Een andere samenleving dus dan een samenleving waarin de overheid een steeds grotere verantwoordelijkheid toegedacht wordt. Een samenleving ingericht op basis van 'gespreide verantwoordelijkheid', gespreid over individuen, groepen van individuen en de overheid. Een dergelijke spreiding van verantwoordelijkheid is volgens het C.D.A.-rapport noch in een centraal geleide economie, noch in een vrije markteconomie te bereiken. Niet in de centraal geleide economie, omdat daarin de bedrijfsgenoten in de onderneming en de sociale partners op mezo- (bedrijfstak- en regionaal) en macro- (centraal) niveau niet in staat worden geacht een eigen verantwoordelijkheid m.b.t. de sociaal-economische

H. Strating — Utrecht

Gespreide verantwoordelijkheid of geen verantwoordelijkheid (1)

Medio november jl. publiceerde Opbouw een drietal artikelen van de hand van de heer L. van Klinken, gewijd aan het in 1978 uitgegeven C.D.A.-rapport „Gespreide Verantwoordelijkheid”. Het rapport, zijnde een bijdrage aan de discussie over de economische orde, wordt door de heer Van Klinken als volgt behandeld. In de eerste twee artikelen geeft hij een (eigen) samenvatting van de inhoud van het rapport. In het derde en laatste artikel geeft hij zijn kritiek op het rapport en formuleert hij een eigen standpunt over de onderhavige problematiek van de economische orde. Hoewel ik mij nauw verwant weet met de visie van het C.D.A. en die van de christelijke vakbeweging op sociaal-economisch terrein voel ik mij niet geroepen hier een pleidooi voor het C.D.A.-rapport te houden. Ik ben van mening dat de belangstellende lezer deze C.D.A.-bijdrage, evenals andere van andere politieke partijen, zelf op zijn waarde kan beoordelen. Desondanks heb ik er behoefte aan op de artikelen van de heer Van Klinken te reageren en een aantal kanttekeningen te plaatsen m.b.t. het onderwerp als zodanig.

De problematiek van de economische orde op zich is een nadere bezin-

problemen te dragen. Maar ook niet in de vrije markseconomie die in het verleden bewezen heeft uit zichzelf niet in staat te zijn om mensonterende situaties tegen te gaan. Daarom kiest het C.D.A.-rapport voor een economische orde gebaseerd op een eigen verantwoordelijkheid van bedrijfs-genoten, sociale partners en de overheid op de niveaus waarop zij zich bewegen.

Eerst wanneer een „lager” niveau voor problemen geplaatst wordt waarvan de consequenties niet meer geheel zijn te overzien, dient de besluitvorming naar een „hoger” niveau verlegd te worden. Daarnaast heeft de overheid op de verschillende niveaus tevens een specifieke verantwoordelijkheid m.b.t. bepaalde aspecten van de sociaal-economische problematiek.

De ruimten voor het dragen van verantwoordelijkheid op de verschillende niveaus van besluitvorming dienen in principe van onderaf opgebouwd te worden.

Iedere geleding in de samenleving, vanaf de individuele werknemer en werkgever, via hun organisaties op mezo- en macro-niveau, tot en met de centrale overheid moeten op deze wijze optimaal betrokken worden bij de sociaal-economische besluitvorming om daardoor in een zo groot mogelijke mate zelf verantwoordelijkheid te kunnen dragen voor de keuzen die voor de oplossingen van de sociaal-economische problemen gemaakt moeten worden.

Tot zover de — zeer beknopt weergegeven — „rode draad” uit de inhoud van het C.D.A.-rapport door de heer Van Klinken.

Ik ben van mening — en hoop dat in dit artikel te hebben aangetoond — dat deze „rode draad” — de context waarin, de achtergrond waartegen het rapport is geschreven — door de heer Van Klinken in zijn samenvatting ten onrechte wordt verwaarloosd. Daardoor wordt het rapport m.i. een al te gemakkelijke prooi voor kritiek en maakt de schrijver het zich m.i. te gemakkelijk om tot een andere, alternatieve visie te komen. Op dit laatste, de kritiek van de heer Van Klinken en zijn visie op de economische orde hoop ik in een volgend artikel te reageren.

December 1979

D. W. L. Milo — Dalmally

Geef mij nog een jaar

Iemand, die door een schok tot zichzelf was gekomen, bad: „Lord, give me a year”. Geef me nog een jaar. Ineens is de omgeving van dit korte gebed duidelijk. Was het niet een tuinman, die aan zijn landheer vroeg: geef die onvruchtbare vijgeboom nog een jaar?

In de evangeliën komen we de boom dikwijls tegen en altijd is er de *mens* mee bedoeld. Johannes de Doper zei: bekeert u want de bijl ligt al aan de wortel van de boom. En: elke boom die geen goede vrucht voortbrengt wordt omgehakt en verbrand ¹⁾.

De gelijkenis van die onvruchtbare vijgeboom vinden we bij Lucas ²⁾. Daar had iemand een vijgeboom geplant in een dure wijngaard. Een beetje ongewoon. Want al is een vijg smakelijk en voedzaam, hij groeit letterlijk overal. Langs de weg, in ongebruikt land, zelfs zonder verzorging. En deze vijgeboom was bij uitzondering binnen een wijngaard gezet. Een Lieveheersbeestje.

Want we weten uit de Schrift wat een wijngaard inhield. Op een vruchtbare helling, op de zon gericht, moest de grond worden omgespit en van stenen gezuiverd ³⁾. Dan werd de grond beplant met uitgezochte stekjes. Die stekjes werden gesteund, opgebonden en geleid. Er werd een muur omheen gebouwd, er werd een doornheg omheen aangelegd. Een perskuip werd in een rots uitgehouwen (!) en een uitkijktoren gezet.

Daar stond dan die vijgeboom in een wijngaard. Een muis op een hoge hoed. In die gezegende omstandigheden mocht de vijgeboom wel iets heel bijzonders voor de eigenaar opleveren. Maar de vijg stelde jaar op jaar teleur. De twee of drie getuigenissen van zijn onvruchtbaarheid waren geleverd. En onvermijdelijk kwam het oordeel: brandhout! Hij beslaat zijn plaats nutteloos, voor hem kunnen drie wijngaardstekjes staan.

Maar dan was daar die tuinman, die een eigen mening voordroeg bij zijn baas. Hij erkende de juistheid van het oordeel, maar vroeg om uitstel in de hoop op afstel. Was hij zelf soms in gebreke geweest? Voelde zijn hart met zijn bomen mee, de waardevolle zowel als de waardeloze? Hij stelde voor: een speciale waterloop aanleggen, speciaal bemesten en enige speciale aandacht geven. Hijzelf nam die taak op zich. Na een jaar zou blijken, of er een vijgeboom stond, dan wel brandhout. Wat een Tuinman, niet?

Jesaja had al gezegd ⁴⁾: de *mensen* zijn de planten. En als een minderwaardige vijgeboom in een kostbare omgeving mag opgroeien (wanneer wij, die eertijds heidenen waren, in de voorhof des Heeren worden geplant ⁵⁾) mogen onze Tuinman en Eigenaar toch wel op iets heel bijzonders rekenen.

—o—

Er bestaat nog een andere wet voor bomen en mensen.

De Heiland zei enkele malen: aan de vruchten zult ge ze herkennen ⁶⁾. Of ook: aan de vrucht kent men de boom ⁷⁾. Of ook: elke boom wordt aan zijn eigen vrucht gekend ⁸⁾. Of ook: geen goede boom brengt slechte vruchten voort en omgekeerd ⁹⁾. Van een doornstruik pluk je geen vijg en van een braamstruik geen druif.

We hebben geen landbouwschool nodig om dit te begrijpen. Maar we hebben een leven nodig om dit te verstaan: „een goed mens brengt uit de goede schat van zijn hart het goede voort ¹⁰⁾”. Het gaat niet meer over vijgen en druiven, het gaat om onze levensvruchten.

Het geciteerde vers is misschien wel vaak uit verlegenheid overgeslagen. Want het spreekt over een goed mens — en kan dat wel? Niemand is goed, zei de Heiland. En „een goede schat in het hart” — wat is dat eigenlijk? Komen niet uit het hart allerlei nare dingen op? Kortom: past dit geciteerde vers eigenlijk wel in onze orthodoxe denkwereld van „onbekwaam tot enig goed” en zo? Ja, zo kan onze dogmatische wijsheid wel eens een verhindering zijn om het Woord te verstaan.

Maar geen nood, de Heiland zelf zei het ons. Hij weet meer van brandhout af dan wij. Hij was het, die sprak van goede vruchten voortbrengen.

Mededeling aan de lezers

Het bestuur van de persvereniging „Opbouw” wenst alle lezers een gezegend 1980 toe.

In ons blad trachten wij te werken aan de opbouw van het gereformeerde leven. In ootmoed — vanwege de beperkingen die ons opgelegd zijn, maar ook in vrijmoedigheid — vanwege de mogelijkheden die ons gegeven zijn.

Het redactieteam is in het afgelopen jaar verder verbreed. Br. H. Langerak is toegetreden tot de redactie, terwijl Br. P. J. van Kampen het werk overnam van Ds O. Mooiweer in de verzorging van de rubriek Kerknieuws.

U zult inmiddels gemerkt hebben dat het onze bedoeling is aan deze rubriek een belangrijke plaats in ons blad toe te kennen. Deze rubriek wil een zo breed mogelijk beeld geven van wat er in onze kerken omgaat.

Financieel gezien bevinden de persvereniging en het blad zich gelukkig op een gezonde basis. Wij zijn daar blij om.

U hebt inmiddels de acceptgirokaart voor uw abonnementsgeld voor 1980 ontvangen en daaruit heeft u kunnen opmaken dat wij — ondanks opgetreden kostenverhoging van het drukken en het verzenden van het blad — voor 1980 NIET tot een verhoging van de abonnementsprijs behoeven over te gaan.

Deze blijft ook in het nieuwe jaar f 40,— of f 21,— per half jaar. Dat is — naar ons voorkomt — werkelijk niet te veel voor wat geboden wordt. Mocht evenwel door bijzondere omstandigheden de prijs van het blad voor bepaalde lezers te hoog zijn, meldt u zich dan bij de administratie, dan treffen wij graag een aparte regeling met u.

Wij zijn vooral blij dat „Opbouw” zijn functie als centraal opinieblad in onze Nederlandse Gereformeerde Kerken kan vervullen, zelfs met een uitstraling buiten eigen kring.

Het aantal abonnees is opmerkelijk stabiel.

Zo hoopt „Opbouw” in 1980 ook te zijn: orgaan van informatie, van gemeenschapsoefening, van toerusting in geloof in dienstbetoon.

Namens het bestuur: J. G. van Oord

En: de bomen aan hun vruchten herkennen, de mensen herkennen aan hun levenswandel. Het moet dus kunnen.

—o—

En nu terug naar de vijgeboom, die per geluk in een wijngaard stond. De Schrift zegt niet, of de eigenaar de tuinman een kans heeft gegeven. Of eigenlijk hoeft dat er niet bij. We kennen de Eigenaar van hemel en aarde als onze Vader, die in de hemelen is: die slaat alleen met mededogen. En we kennen de Tuinman, die voor onze vruchteloosheid opkomt. Aan Hem zal het niet liggen.

Het ligt dus aan óns, als we goede vruchten voortbrengen of niet; of we onze plaats onder de zon nuttig beslaan, dan wel tot brandhout opgroeien. Alle domgatiek inzake eeuwige uitverkiezing-en-verwerping ten spijt — het ligt aan ons. We staan er niet om onze blauwe ogen — maar om een volk te zijn, dat zijn vruchten opbrengt ¹¹⁾.

Dat haalt een kleine herinnering bij me op. Het was bij de begrafenis van onze geliefde professor dr K. Schilder, maart 1952. Een grote schare volgde de baar van Kampen's Nieuwe Kerk naar de begraafplaats te IJsselmuiden. Langzaam ging het voorwaarts, soms ging het helemaal niet voorwaarts. En daar liep een vrouw langs onze gelederen, die telkens iets zei. Ze kwam dichterbij en je probeerde haar te verstaan. Ze kwam nog dichterbij en je hoorde de ritmiek van een Schriftwoord. Eindelijk begreep je haar spreuk, nog voor de woorden duidelijk waren: „brengt dan vruchten voort, overeenkomstig uw bekering” ¹²⁾. Ja, dat zei ze.

Het was de bekende zuster Hendriks, die jaren lang het stadsbeeld van Kampen sierde. Een merkwaardige vrouw, een vrome vrouw, een voorbeeldige vrouw. Ze gaf aan ons, driemaal overgehaalde gereformeerden, een woord mee: dat we vruchten moesten voortbrengen, die pasten bij geloof, bekering en dankbaarheid.

Nu, dat kwam niet leuk aan. Ten eerste was het een slechte begrafenis-toespraak; er zat geen troost en geen opwekking in. Dan was het knap arrogant om ons gereformeerden, die bekend stonden om onze kerkerlijke trouw-tot-in-het-absurde, vermaningen mee te geven. Ten derde (wat drommel) geloof, bekering en dankbaarheid — waren dat nu niet net de woorden, die ons door professor Schilder op hart en ziel waren geschreven? En eindelijk: waren die woorden niet tegen Farizeeërs gesproken, in één adem met het woord adderengebroed?!

Toch bleef er iets van hangen, gelukkig. Het was immers Gods Woord, dat ze ons toeriep? En dat keert nooit leeg terug, dat blijft ergens haken. Bovendien kwam het uit een goed hart. En dan — ze was wel merkwaardig, die zuster Hendriks, maar niet onwijs. Ze wist haar woorden goed te kiezen.

Ook hier. We waren gepokt en gemazeld in de leer van de eeuwige uitverkiezing. We hadden meer onderwijs dan kerkelijk Nederland gekregen in het doen van de juiste keus op het juiste moment. Hadden we het bewijs van onze bekering niet geleverd met onze kerkelijke keus? Hadden we niet vader en moeder, vrienden en huizen, prijsgegeven terwille van Gods koninkrijk? En troostten we elkaar niet met ¹³⁾ Gods beloften voor een royale beloning? Aan onze vruchten kon men ons kennen.

Maar achteraf had zuster Hendriks groot gelijk, dunkt me. We hadden tal van kerkelijke huizen juist niet prijsgegeven voor het koninkrijk Gods. We hadden onze wereldse rechten laten gelden en we hadden met ons gelijk vijanden gemaakt. We hadden ouders en vrienden verloren, niet zo zeer terwille van het Koninkrijk Gods — maar vanwege ons gelijk. We hadden er geen geheim van gemaakt, dat we het erg goed met onze kerken hadden getroffen. Zo stonden we te staan als een vijgeboom in een kostelijke wijngaard, in het zonnetje, achter veilige kerkmuren, beschermd door doornstruiken van kerkrechtelijke constructies.

Maar brachten we ook vruchten voort? Ging er werving van ons uit? Waren wij voor de Tuinman een eer en een oogst voor de Eigenaar?

Ik herinner me een gereformeerd ouderling, die aan de zijde van de Vrijmaking stond, maar net niet tot de stap kon komen. Hij luisterde een half jaar naar onze preken. Toen sprak hij: ik ben nu wel overtuigd van het recht van de Vrijmaking. Maar daarvoor kom ik niet in de kerk. Hij verdween en kwam niet terug.

Onze Vader, die in de hemelen zijt. Geef onze kerken, geef uw kerken, geef elk van ons ... nog een jaar. Aan de Tuinman zal het niet liggen, amen.

1) Matt. 3:10 en Luc. 3:8, 9 — 2) Luc. 13:6-9 — 3) Jes. 5:1-6 — 4) Jes. 5:7 — 5) Ps. 92:14, 15 — 6) Mtt. 7:20 — 7) Mtt. 12:33 — 8) Luc. 6:43 — 9) Luc. 6:44 — 10) id.: 45 — 11) Mtt. 21:43 — 12) Luc. 3:8 en Mtt. 3:8 — 13) Mtt. 19:20 en Mrc. 10:29.

EX-LIBRIS

T. Hoekstra — Zwolle

Wat een stom verhaal!

Gewoonlijk is één van de eerste dingen die ik aan mijn leerlingen vertel, als ik met literatuur begin, een ervaring uit mijn beginperiode als leraar. Een heel intelligente jongen uit de vijfde klas van de h.b.s.-B had een opstel geschreven over de relativiteitstheorie van Einstein. Hij vertelde daarin o.a. dat één van de uitvloeisels van die theorie zou kunnen zijn: Iemand wordt met onvoorstelbaar grote snelheid de ruimte ingeschoten en is bij zijn terugkeer b.v. drie maanden ouder geworden maar alle mensen op aarde vier maanden. Ik plaatste in de marge de opmerking: Dat is natuurlijk onzin! Hij kwam later, netjes na de les, zo was hij wel, bij me en zei: „Mijnheer, als u iets niet begrijpt, mag u het nog geen onzin noemen!” Uitgelachen? In de klas heeft dat verhaal vrijwel steeds hetzelfde effect: ze vinden het prachtig dat daar de stommiteit van een leraar aan de kaak werd gesteld. Ik vertel er dan

maar bij dat dit nou een typisch alfabëtise was: een stommiteit van een alfa-man over een bèta-kwestie. Een woordspeling op de koop toe dus. Zo leren ze nog eens wat! Helaas, in dezelfde les kan het gebeuren dat iemand na het lezen van een modern gedicht zegt: „Wat een stom gedicht!” En als ik dan vraag: „Heb je het begrepen?”, is het antwoord meestal ontkennend. Jaren, vele jaren geleden heb ik eens een stukje geschreven in een blaadje dat al lang ter ziele is (en waarin ds Van der Ziel nogal eens schreef). Het heette: Contact. Onder het opschrift: Van Datheen tot Lucebert, heb ik toen in jeugdige verontwaardiging gereageerd op wat ds Van Dijk uit Groningen in een kerkblad had geschreven. Dat kwam hierop neer: zijn catechisanten beweerden de oude taal van de Heidelbergse Catechismus niet te kunnen volgen, terwijl zij voorgaven de onzin van de moderne experimentele poëzie wel te begrijpen! Ik neem aan dat u wel ongeveer aanvoelt wat ik toen heb gezegd.

Twee soorten beoordelingsargumenten

Wie zegt: „Dat is een stom verhaal”, gebruikt in feite twee overwegingen. In de eerste plaats is dit een emotivistisch argument. Het woord emotief betekent (volgens Van Dale): de gevoelsbewegingen betreffend of deze opwekkend. Wie het vreemde woord te geleerd vindt klinken, mag wat mij betreft ook zeggen: het is een gevoelsargument. Net zoiets als: wat mooi, wat lelijk, wat spannend. En nu dus: wat stom! Dat wil zoiets zeggen als: vervelend, on-

interessant. Maar tegelijk wordt er een rationeel, verstandelijk criterium gehanteerd: daar staan domme dingen.

Nu heeft iedereen het recht een verhaal, roman of gedicht „stom” te noemen; iedereen mag zeggen: „Daar staat onzin!” Maar dan mag wel verwacht worden dat zo'n oordeel gebaseerd is op een niet al te oppervlakkig onderzoek. En dát ontbreekt nog wel eens! Zo'n afkeurend oordeel wordt nogal eens erg vlot uitgesproken. Net als de z.g. morele argumenten die ook vaak uit gevoelsmatige reacties ontstaan: Dat is een vies boek! Bij ons op het dorp was een particuliere uitleenbibliotheek. Bepaalde boeken waren op de rug van een grote R voorzien: Realistisch. Maar die mocht ik niet lezen. Die waren vies!

Smaken verschillen!

Met woordspelingen moet je toch wel oppassen. Ik vind sla, augurken en uien: vies! Een kwestie van smaak. Misschien ook van opvoeding? Mijn ouders hebben echt hun best gedaan, maar nog steeds kan ik slechts met de grootste tegenzin een slaatje naar binnen werken, ik gruw ervan! Als ik nu probeer iemand ervan te overtuigen dat een bepaald boek toch echt niet zo stom is, saai, vervelend of zelfs vies, heb ik wel eens het gevoel dat ik net zo bezig ben als die mensen die tegen mij altijd zeggen: „En sla is toch zo gezond!” Appelmoes en peertjes schijnen daarentegen helemaal niet zo goed te zijn. Maar wel lekker! Een hele boel mensen smullen ook van de goedkope liefdesromannetjes. Moet ik dat

plezier dan bederven? Ik meen dat ik er een ander genoeg voor in de plaats kan geven! Smaak is ook aan te leren. Uiteindelijk eet ik nu ook vrijwel uitsluitend bruin brood; ik verkiez het nu zelfs ver boven wit! En ik blijf maar hopen dat in elk geval een aantal van mijn leerlingen plezier in goede literatuur zal krijgen. Of het helemaal zal lukken? Ik blijf in dezen realistisch: tenslotte heb ik ook nog steeds een hekel aan sla!

Dit zijn beslist geen stomme boeken!

Kortgeleden heeft de heer Milo in Opbouw iets verteld over het boek van Richard Adams: Waterschapsheuvell. Aanbevolen! Een boek over konijnen die op bijna menselijke wijze hun samenleving inrichten en verdedigen. Toch beslist geen stom boek. En wat denkt u van onze middeleeuwse „topper”: „Van den vos

Reinaerde”? Er is net een goede uitgave van verschenen als Prisma pocket. U vindt er, behalve de oude middeleeuwse tekst, een moderne vertaling in. Evenzeer aanbevolen! Omdat mij gevraagd is, eens wat boeken te noemen die „de moeite van het lezen waard zijn”, zal ik een kleine greep in de boeken van mijn voorkeur doen. Bij wijze van uitzondering nu eens alleen buitenlandse, in het Nederlands vertaalde boeken.

Kostelijk is: De werkers van het elfde uur, door Bruce Marshall. Ik citeer uit de laatste bladzijde:

De trein ratelde voort door de tunnel, maar de abbé lette niet op de stations, want hij dacht na over Gods geheimen en hoe weinig hij ervan begreep. Eén ervan evenwel meende hij te gaan begrijpen en dat was waarom de werkers in de wijngaard allemaal een tienling kregen, of ze nu de hitte van de dag gedragen hadden

of niet. Hij geloofde dat het was, omdat zoveel van de arbeid zijn eigen beloning was, juist als zoveel van de wereld zijn eigen straf was. Abbé Gaston beseft plotseling dat hij als priester zeer gelukkig was geweest. En zelfs nu, nu hij blind en kreupel was, nu hij kilometers epistels en evangelies uit zijn hoofd moest leren, zelfs nu wist hij dat hij gelukkig zou zijn als inwonend kapelaan bij de zusters.

Verder wil ik, zonder toelichting, noemen:

G. Orwell: 1984.

Kazantzakis: Christus wordt weer gekruisigd.

V. Georgiu: Het 25e uur.

A. Huxley: Heerlijke nieuwe wereld.

Ik kan me niet indenken dat u bij het lezen van één van deze boeken zult zeggen: „Ik begrijp het niet”. Of nog erger: „Dat is onzin!”

door P. C. van Wijk - Zaltbommel

Het diepste verlangen van de mens is er niet te zijn

In Hervormd Nederland van 3 november staat een artikel van Wim Hazeu naar aanleiding van de nieuwe verhalenbundel „Vijf manieren om een oude dame te wekken” van Willem Brakman. Het artikel heeft de titel die hierboven staat.

Willem Brakman is een bekend schrijver, hij is afkomstig uit een gereformeerde familie. Deze afkomst blijft in zijn boeken 'doorspelen', hetgeen ook bij andere schrijvers wel voorkomt.

Bij Brakman is er echter een gedachtengang die wat moeilijk is te volgen. Voor mij tenminste, misschien snapt m'n buurman Hoekstra (Opbouw-buurman wel te verstaan) het allemaal wel. Hij weet tenslotte van literatuur meer af dan ik.

Brakman zegt dat in zijn jeugd 'de elementen God, dood en liefde op een merkwaardige wijze met elkaar verstrengeld zijn geraakt'. Bij zijn oude grootmoeder, die al met een been in het graf stond (de dood) was een statenbijbel met o.a. een plaat van Christus aan het kruis (God). De gezichtsuitdrukking van de stervende Jezus was

'heel sterk lijkend op die van liefdesvervoeringen op de platen van ... tijdschriften' van thuis (de liefde).

Brakman zegt vervolgens dat hij in zijn boeken steeds probeert die drie elementen uit elkaar te rukken teneinde ze 'daarna in een zinvoller en uiteraard veel gezonder ... maar toch in een ander verband weer opnieuw te zetten'.

God, dood en liefde moeten dus in een beter verband komen te staan dan wat Brakman er zich van herinnert uit zijn jeugd. Maar wat gebeurt er dan? Hoe doet hij dat? Hoe wil hij nu zijn gedachten laten doorwerken in zijn boeken?

De schrijver van het artikel formuleert het antwoord als volgt:

'Me dunkt, wel een thematiek om in romanvorm over uit te pakken. Wie ziet de grote, epische, vertellende romans daarover niet voor zich? Brakman echter sublimeert de thematiek tot verhalen over andere, fictieve en bestaande, personages met wie, vooral in zijn korte verhalen, ogenschijnlijk weinig gebeurt. Schil voor schil pelt hij de motieven af die de personages hebben gemaakt tot wat zij zijn. Hij is op zoek naar hun troebele, meerduidige of verborgen motieven, om uiteindelijk tot de conclusie te komen dat het onmogelijk is de ware aard van de mens te ontdekken of het zou zijn meermalen uitgesproken thesis moeten zijn dat het diepste verlangen van de mens is om er niet te zijn (door mij cursief laten drukken - v.W.)'.

Het diepste verlangen van de mens is er niet te zijn ...

Het is wel een triest beeld dat Brakman hier van de mens geeft, een schril contrast met wat de bijbel over de mens zegt. De mens is immers juist geschapen om te leven, om er wel te zijn en om er te blijven.

Er ... dat is hier op aarde en straks op Gods vernieuwde aarde. Ik ken bejaarden die er naar verlangen er niet meer te zijn, die er naar verlangen om te sterven, die daar om bidden, maar die in dat verlangen verder denken dan de dood, vast gelovend dat ze er eens toch weer zijn zullen. We geloven immers de wederopstanding van het lichaam?

—o—

*De grote dag begint te dagen,
ons leven bloeit in Gods genade,
in Jezus, eersteling der doden,
wordt alles veelbelovend.
Hij vervult ons met wat Hij deed,
wij verheugen ons in Zijn Geest,
wat zich in liefde aan Hem hecht
brengt Hij voorgoed terecht.*

—o—

In dit lied van Hans Bouma klinkt een andere toon door. God brengt voorgoed terecht, en daarom hoeven we niet te verlangen er niet te zijn.

Want hier op deze aarde zijn we iets, zijn we mensen met een identiteit. We zijn hier geen anoniemen, maar mensen met een afkomst en een toekomst.

Soemba

Brief van de Ned. Geref. Kerk 's-Gravenhage aan de Vrijge-maakte kerken van Oost-Soemba c.a.
p.a. de kerkeraad te Parai Puluhamu:

Geachte broeders in onze Heer Jezus Christus.

De brief van de synode van uw kerken, die op 15-17 mei jl. werd gehouden, is door onze raad uitvoerig besproken, evenals de daarop aansluitende 31 brieven van verscheidene gemeenten en voorgangers.

U heeft uw teleurstelling over de door ons genomen besluiten duidelijk tot uitdrukking gebracht, evenals uw verlangen de band met uw predikant, ds P. P. Goossens, te behouden, ondanks het feit, dat hij jaarlijks slechts enkele maanden in uw midden werkzaam kan zijn. Uit die brieven is ons opnieuw duidelijk geworden hoe grote plaats hij bij U inneemt, ja dat U in feite niet buiten het dagelijks aanwezig zijn van een docent/adviseur kunt, naar de mens gesproken.

Toen we al die brieven gelezen en herlezen hadden, hebben we ons echt afgevraagd of we in onze brief van 7 november 1978 wel voldoende duidelijk uiteengezet hebben, wat de grondslag van onze besluiten was, waarom we die zó hadden genomen en wat ons daarbij voor ogen stond. U spreekt namelijk vrijwel uitsluitend over de gevolgen van onze besluiten, terwijl U voorbijgaat aan de noodzaak, die ons er toe leidde ze te nemen.

Wij willen daarom opnieuw trachten die noodzaak voor U uiteen te zetten en daarbij tegelijk ingaan op hetgeen U ons in uw brieven voorlegde. Tevoren willen we U echter graag

eerst herinneren aan het doen van onze HERE in verschillende situaties, waarin Hij duidelijk liet zien niet enkel afhankelijk van bepaalde mensen te willen zijn:

- Hij nam Mozes weg, toen het volk Israël het land Kanaän zou binnentrekken (Deutr. 34); toen juist — zouden wij zeggen — moest er geen wijziging van voorganger zijn;
- Hij ontnam de gemeente van Jeruzalem de apostel Jacobus, juist toen die gemeente in de druk van de vervolging kwam (Hand. 12);
- Hij liet het drijven van de Joden uitlopen op het gevangennemen van Paulus, toen de vele gemeenten in Klein-Azië en Griekenland nauwelijks tot leven waren gekomen en de zorg van deze apostel bijzonder behoefden (Hand. 22 e.v.);
- en — om niet meer te noemen — Hij nam onze Heer Jezus tot Zich, toen de discipelen nog weinig inzicht hadden in de voortgang van het Koninkrijk der hemelen (Hand. 1).

Maar Hij stelde in al die moeilijke omstandigheden daar véél tegenover: Zijn grote beloften, Zijn machtige arm. We herinneren U graag aan die vele beloften van onze Heiland, die, toen Hij van deze aarde vertrok, zijn volk niet als wezen heeft achtergelaten (Joh. 14 : 18), maar Zijn Geest toezegde, die in alle Waarheid leidt (Joh. 16 : 5-15). Hij zorgt er ook voor dat Zijn Woord, het Woord van leven, in ons midden is (Rom. 10 : 4-15). Hij toch heeft alle macht in de hemel en op de aarde (Matth. 28 : 18) en alle machten zijn Hem onderworpen.

Ook de catechismus spreekt daarvan in vraag en antwoord 54. Wij geloven en belijden dat allen. De Here brengt Zijn zorg tot uitdrukking door bijv. zijn gemeenten dienstknechten te geven

- om de heiligen toe te rusten tot dienstbetoen;
- tot opbouw van het lichaam van Christus;
- totdat wij allen de eenheid des geloofs hebben, de mannelijke rijpheid, de maat van de wasdom der volheid van Christus (Ef. 4 : 1-16).

En die dienstknechten zijn thans ook reeds werkzaam in uw midden.

Dit alles — en nog veel, veel meer, geldt ook voor U, op Soemba. Dat ds Goossens, die zoveel voor U betekent, door gezinsomstandigheden meende zijn dagelijkse arbeid in uw midden te moeten beëindigen, mag voor U niet enkel een reden zijn om te treuren. U hebt toch een grotere, sterkere steun: onze Heer in de hemel en Hij wil dat U nu, juist nu, in Zijn kracht zelfstandig verder gaat. Dat kan, broeders. Immers de discipelen konden er indertijd ook mee verder, toen hun Meester ten hemel was gevaren. Het geloof in Hem doe ook U en ons voortgaan. Lees daarover uitvoerig Hebreë 11. U en wij kunnen er mee verder als mensen, waaraan we sterk gehecht zijn, ons verlaten. In geloof hieraan en in betrouwen op onze Heer en op al Zijn beloften hebben we dan ook onze besluiten kunnen nemen en we hopen van harte, dat U ze ook zó zult kunnen aanvaarden.

Nu is het punt, waar alles om draait,

dat ds Goossens verleden jaar besloot Soemba te verlaten en in Nederland zijn werk voor U voort te zetten, zij het dat hij jaarlijks een korte periode bij U zou willen verblijven. U heeft daarin bewilligd. Zijn roeping, in uw midden predikant te zijn, in het bijzonder ten behoeve van de opleiding (maar in de praktijk toch ook om op velerlei gebied raad en steun te verlenen) is door dat besluit sterk gewijzigd. Vandaar dat wij voor de noodzaak stonden de steunverlening aan U, ten behoeve van het gezin Goossens, te herzien. Alle voorstellen, zwaarlijk te maken, gaan daaraan voorbij en zijn enkel pogingen om de gevolgen van de gewijzigde situatie een minder zwaar accent te geven.

Uit uw brieven is ons opnieuw heel duidelijk geworden hoezeer de aanwezigheid van ds Goossens door U op prijs wordt gesteld, hoezeer die ook nodig is. Maar dan gaat het om een voortdurende aanwezigheid, niet slechts om enkele maanden per jaar. De strijd tegen dwaalleer en adat is er toch steeds door? Adviezen en hulp zijn toch op de meest onverwachte ogenblikken nodig? Als er gebreken in de opleiding en dienstuitoefening van predikanten en goeroe's zijn, dan dient daaraan direct en voortdurend aandacht te worden gegeven en niet slechts in de enkele maanden van aanwezigheid (als ook veel andere zaken tijd vergen). En wat U niet zo duidelijk schrijft, doch wat naar onze mening van bijzondere betekenis is en daarom ook altijd weer aandacht verdient is het prediken van het Evangelie onder hen, die dat nog niet hebben gehoord, dan wel die van de Waarheid zijn afgeweken. Daarvoor moet veel arbeid verricht worden en een speciaal in uw midden werkzame voorganger zou daaraan veel hulp kunnen geven.

Het feit ligt er, dat ds Goossens niet meer volledig ter plaatse aanwezig is, gelezen uw brieven menen wij U nogmaals met klem te moeten adviseren ons te vragen naar een vervanger om te zien. Deze zou, evenals ds Goossens voorheen, in uw midden bezig kunnen zijn en kunnen trachten in uw noden te voorzien. U noemt vele bezwaren, daaraan verbonden. Die zijn er ongetwijfeld. Maar ook die kunnen — als de HERE onze wegen in Zijn gunst leidt en wij dit ook van Hem verwachten — overwonnen worden. We hebben dat in het begin van deze brief uitvoerig geschreven. En daarbij hebben wij speciaal bedoeld U er op te wijzen dat U als zelfstandige gemeenten van onze Heer verder moet en kunt. U bent niet van bepaalde mensen afhankelijk. De Here Jezus Christus houdt de gemeente in Zijn hand (Openb. 1 : 12-20).

U spreekt verder over de financiële lasten, die aanleiding zouden zijn geweest voor onze besluiten. Zeker broeders, die waren een factor, maar niet de eerste en de voornaamste. Het geld, dat voor de arbeid op Soemba tot nu toe nodig was, is ook altijd met vreugde bijeengebracht door de gemeenten in Nederland, juist ook omdat we de goede bestemming ervan zagen. Waar het ons nu echter om gaat is dat de steunverlening ook voor U zo doelmatig mogelijk moet blijven. Wij achten het thans niet meer verantwoord het gezin Goossens volledig te onderhouden enkel voor een jaarlijks bezoek aan U plus voor

arbeid in Nederland te uwen behoeve. De omvang van die arbeid staat niet in een juiste verhouding tot de geldelijke lasten, die we van de zusterkerken zouden moeten vragen.

Als U schrijft, dat het gewenst is afgevaardigden te zenden, die zich in uw kring op de hoogte kunnen stellen van uw noden en van de mogelijkheden voor ons daarin tegemoet te komen, zeggen we: wat zou U ons na al die brieven en na de jarenlange contacten nog méér moeten zeggen dan wat er nu aan ons voorgelegd is? En stel eens dat we zouden komen, dan kunnen we elkaar niet verstaan en wie zou dan tolk moeten zijn? Ds Goossens. Maar dacht U niet dat hij in onze kring reeds duidelijk vertolkt heeft hoe de omstandigheden ten Uwent zijn? Wij zien er dus geen nut in thans een bezoek aan U te doen brengen.

Nu zult U na lezing van dit alles wellicht zeggen: er is dus niets gewijzigd. Datis ook zo. De besluiten, die we in 1978 namen en in een brief aan U d.d. 7 november 1978 hebben neergelegd, komen ons juist voor en dienen ook uw belangen, voor zover dit thans mogelijk is. We kunnen het vertrek van de fam. Goossens niet ongedaan maken, evenmin als U dat kon. De gevolgen daarvan kunnen we ook niet wegnemen.

We moeten voor het oplossen van de problemen die zich voordoen en zullen gaan voordoen, niet blijven zien op het verleden en op de persoon van ds Goossens. We moeten vooruitzien en nieuwe mogelijkheden van de HERE begeren. En zowel ds Goossens als wij zullen U dan gaarne van dienst blijven, voor zover ons dat mogelijk is.

Wij wensen U veel wijsheid toe om goede voorgangers te zijn in de gemeenten; de HERE roept U daartoe. Ook om te beslissen in zaken, die in deze brief zijn besproken. Bovenal

hopen we van harte, dat de gemeenten op Soemba zich aan de Waarheid zullen houden, in leer en leven. Dat ze in liefde in elk opzicht naar hun en onze Heer zullen toegroeien. Want aan Hem ontleent het gehele lichaam als een welsluitend geheel en bijeengehouden door de dienst van al zijn geledingen, die groei (Ef. 4 : 15, 16).

Mogen we met deze brief alle ons gezonden brieven als beantwoord achten? U zult toch niet van ons vragen ruim 30 afzonderlijke brieven te schrijven?

Tenslotte: zoals we in november 1978 schreven, willen we graag de contacten en de financiële steun ten behoeve van uw voorgangers blijven voortzetten. Dat is toch ook uw wens?

We eindigen met een recht christelijke groetenis, namens de raad van de Ned. Geref. Kerk te 's-Gravenhage,

ds J. D. Janse, voorzitter
IJ. Jacobs, secretaris

Van de stichting Zendings-Thuisfront Holland ontvingen we de volgende rondschriftbrief.

Beste vrienden,

U hebt lange tijd niets gehoord van het werk dat Greet Rietkerk en Corrie van Galen in Kenia nu opzetten. Toch willen wij U graag op de hoogte houden want het werk is tot nu toe bijzonder voorspoedig verlopen, maar uw medeleven blijft heel erg nodig.

Allereerst: er is alle reden voor dankbaarheid, want

1. de voorbereidingen om te komen tot de bouw van de kliniek verlopen voorspoedig. De Kenyase overheid heeft de toestemming gegeven. Er is een stuk land gevonden in het dorp GAI in het centrum van het gebied, waar de World Presbyterian Mission wel 25 kleine kerken heeft gesticht. Het land dat door de clan-oudsten van de gebied officieel aan de zending is overgedragen, ligt 2 km van Muruu af, waar de Zendingpost van de W.P.M. is gevestigd.

Mensen zullen evengoed soms meer dan 100 km moeten reizen om medische hulp te krijgen. Er is wel een bushalte vlak bij de te vestigen Polikliniek, maar de afstanden zijn van dien aard, dat er plannen zijn om in elk dorp een kleine ruimte te hebben waar de mensen kunnen worden geholpen of voorlichting krijgen.

In een brief van 30 september jl. schrijft Corrie van Galen:

„Intussen is al het struikgewas weggekapd waardoor 't stuk land beter te overzien werd om de keuze te maken waar de kliniek zal komen. Dat de eigenaren ons het stuk land gaven, was voor ons een bewijs te meer, dat de bevolking erg naar medische hulp verlangt. Er is veel werk!

De afgelopen tijd kwamen er al bijna dagelijks mensen naar ons toe om hulp. Sommigen hebben we kunnen helpen, anderen die elders hulp of medicijnen kunnen krijgen, hebben we doorgezonden, hoewel we weten

Onrecht,
al
tien jaar
lang...

Stichting Hulp aan Papoea's in Nood

Zwartboek over het lot van de Papoea's, aangeboden aan de Min.-President op 19 nov. jl. Tezamen met Jouwe's brochure: Genocide, Ethnocide en Econ. Uitbuiting. Beide uitgaven f 6,— (of meer!) te bestellen per giro no. 243000 Papoeafonds Eindhoven.

Uw steun blijft onmisbaar.

dat de hulp die ze krijgen maar erg beperkt is".

Bovendien lezen we in een brief van Greet Rietkerk van 23 oktober jl.: „Een jonge Amerikaanse aannemer, Bob Swet, is vorige week aangekomen. Een aardige kerel die graag aan het werk gaat. Wij zijn dankbaar dat hij de leiding van de bouw van de kliniek op zich wil nemen, want nu kan er tenminste wat gebeuren. Het stuk land ligt schoongekapt en intussen zijn er 40.000 cementblokken gemaakt door plaatselijke hulpkrachten. Bob zal eerst het andere bouw materiaal nog moeten kopen en laten afleveren bij de bouw. De Landrover zal dan ook heel fijn van pas komen. Er is bovendien kans op dat een timmerman uit Amerika die hier op school les geeft, ons in december komt helpen. Dus dan kan het timmerwerk ook goed klaar komen".

2. De invoer van de spullen uit Nederland is gelukkig, na een maand zwoegen, nu voltooid. Het was vooral een grote bijzonderheid, dat de Landrover zonder invoerrechten kon binnenkomen. Dat was te danken aan

het feit dat wij er (je zou haast zeggen „bij toeval") in Nederland al de brancard in hadden gemonteerd, die we hadden van de VW-bus uit Ethiopië. De invoerrechten zouden 34.000 gulden zijn geweest! Zo'n bewijs van Gods leiding maakt ons blij.

3. De taalstudie verloopt goed. Tot en met december zitten Greet en Corrie in Nairobi op een stoom-cursus „Kikamba", de taal van de bewoners van Noord Kitui. Ze hebben tussen de andere aanloop-werkzaamheden door ook al veel geleerd en geprobeerd te spreken met de bevolking. En ze hopen in januari toegerust met hun nieuwe kennis van de taal aan het werk te gaan.

Greet schrijft hierover: „Julie kunnen je voorstellen dat Corrie en ik kriebelen om echt aan het werk te gaan. Nu we hier in Nairobi zijn, gaan we de hele voorraad medicijnen en andere noodzakelijke dingen kopen. Het is zo geweldig, dat we dat hier allemaal **kunnen kopen!** Dat het geld er is en je er geen permit voor hoeft te hebben".

4. Hun eigen huis in Muruu is klaar gekomen. Corrie van Galen schrijft hierover:

„Ons huis heeft in de afgelopen maanden een hele gedaante-verwisseling ondergaan. Toen we hier in februari jl. op oriëntatie-reis waren, hadden we plannen om van het bestaande huis drie afzonderlijke flats te maken. En dat is nu al praktisch klaar! Hoewel er nog geen verpleegster voor Sandra in de plaats is gekomen, is het toch erg prettig dat er al een flat voor haar is. **We hopen dat er nu toch gauw een verpleegster bij komt!**"

U kunt het lezen: veel reden tot dankbaarheid. Want er is ook echt dankbaarheid bij ons dat U door uw bijdragen ons in staat stelt om dit werk met elkaar te doen. Wij hebben alles kunnen betalen waarom gevraagd werd of wat nodig bleek. En vooral dit jaar was dat een heel bedrag bij elkaar: Totaal werd plm. f 70.000,— betaald. We ontvangen hopelijk dit jaar f 40.000,— en hadden een saldo van f 37.000,— dus U ziet wel dat de kas praktisch leeg is. En dat is niet erg, want we krijgen het van U om het te besteden voor dit werk.

Wat de bouw van de kliniek betreft is het bedrag, dat we ervoor kregen praktisch geheel nodig voor bouw en inrichting, voorzover nu de begroting is. Een groot deel is al naar Kenya gezonden, de rest brengt hier nog rente op tot dat het op is.

Dan is er nog meer reden tot dankbaarheid: De steun die we mochten geven aan het werk in Eritrea, in Asmara aan Araya kon doorgaan dit jaar. Iedere keer als we bericht van overkomst ontvangen, sturen we weer. En dat geld gaf U ervoor! Ook aan Debesai Negusse, die nu in Amerika studeert, konden we al meer dan f 1000,— overmaken voor zijn studie. Hartelijk dank ervoor.

MAAR NU: 1980. De plannen zijn U al wel bekend en ieder staat in de startblokken om aan het werk te gaan. Wij hebben ons als Stichting aan de Orthodox Presbyterian Kerk garant gesteld voor de salarissen van 3 werkers: 1 dokter en 2 verpleegsters. We mogen vertrouwen dat de 2e verpleegster spoedig gevonden zal wor-

den. En de kosten daarvan? 85.000 gulden gerekend op de koersen van nu en bij niet te grote inflatie in Kenya. Kan dat? Tweemaal zoveel als vorig jaar? Ja, wij vertrouwen dat God ons in staat zal stellen dit werk hier zo te doen. En wachten in dat vertrouwen hoe Hij wil dat we dat doen.

Naast deze kosten zijn er natuurlijk nog hoge andere kosten in die kliniek: b.v. personeel, 2 auto's die gaan rijden, medicijnen, materiaal, etc. etc. Samen met de Amerikaanse Kerken hopen wij erop dat we door mogen gaan en dat we niet vanwege geldtekort moeten stoppen of inkrimpen.

Voor alles vragen wij U om gebed en meeleven met dit kleine stukje werk in dienst van Gods Koninkrijk, dat „onze mensen" daar in de primitieve binnenlanden van Kenya doen ook mede namens U en ons.

Er is zoveel nood daar, dat we voelen dat we er gewoon niet onderuit kunnen om alles te doen wat in ons vermogen ligt.

De plannen zijn doordacht en in samenwerking met veel plaatselijke kerk-mensen daar kan Christelijke barmhartigheid gedaan worden tot opbouw van Gods Koninkrijk.

Hartelijke groeten ook van Corrie en Greet en van het bestuur van de Stichting.

Onze postrekening is no. 3186.402. Onze bankrekening is 4302.35.038 bij de Amro-bank, Den Haag.

Het adres van de Stichting is: Kyftenbeltlaan 2, Hoevelaken, tel. 03495-4396.

De HERE nam in zijn heerlijkheid op onze zeer gewaardeerde en geliefde zwager

HENDRIK VAN VULPEN

echtgenoot van Antonia Veenhof

Vast gelovend in de vergeving van onze zonden op grond van de zelf-offerande van zijn Heer Jezus Christus ging hij naar het Vaderhuis.

C. Veenhof, Uithoorn

S. Veenhof-Zuijderhoudt

Bilthoven

T. Veenhof-Apperlo, Doorn

Leerdam, 11 december 1979

op 28 december 1979
werd geboren

elisabeth

han en leny
horsman-van-den-dool

delft,
bosboom toussantplein 19

Wie kan 2 studenten, die willen trouwen, helpen aan

WOONRUIMTE IN AMSTERDAM OF AMSTELVEEN ?

Reakties tel. 020-440293.

VERSCHEENEN :

SPREUKEN

door **Ds. F. van Deursen**

in fraaie stempelband met goudtitel
432 bladzijden - Prijs f 49,—

In de reeks „De Voorzeide Leer" zijn nu over de H. Schrift de volgende delen uitgekomen:

Ds. C. Vonk	bladz.	Prijs
Inleiding - Genesis - Exodus	528 in herdr.	
Leviticus	768	f 31,—
Numeri - Deuteronomium	880	f 36,50
Jozua	360	f 35,—
Richteren 2e druk	352	f 37,—
I en II Samuel	400	f 38,50
I en II Koningen	440	f 44,—

Ds. F. van Deursen:

Psalmen I 2e druk	416	f 38,50
Psalmen II 2e druk	424	f 38,50
Spreekwoorden	432	f 49,—

„Graag beveel ik nog eens heel de serie aan", Prof. Dr. B. J. Oosterhoff in **De Wekker**.

„Hartelijk aanbevolen", Ds. W. van G(orsel) in **Gereformeerd Weekblad**.

„...echt reformatisch werk", Ds. P. K. Keizer in **Tot Vrijheid Geroepen**.

Degenen, die alle over de H. Schrift verschenen delen willen aanschaffen kunnen ze direct ontvangen desgewenst tegen betaling van f 25,— per maand.

Volledig prospectus op aanvraag.

Lieboek & Hooijmeijer b.v.

SINGEL 55 - 2992 BN BARENDRECHT
POSTREKENING 216828

Redactieleden:

Ir. A. W. Biersteker;
Drs H. de Jong;
H. Langerak;
Mr. dr J. Meulink;
D. W. L. Milo;
Ds E. R. Postma;
Drs W. G. Rietkerk

Adres van de Redactie:

Ds K. Muller,
Riouwstraat 59,
1521 SC Wormerveer
Tel. 075-282589

Kerknieuws en berichten over kerkelijke/christelijke activiteiten te zenden naar:

„Kerknieuws Opbouw",
Brugakker 36-22,
3704 LP Zeist,
Tel. 03404-50278

Advertenties en druk:

Drukkerij „Steenbergen",
Nooitgedacht 3,
3701 AL Zeist
Tel. 03404-12452

Advertentieprijs:

35 ct per mm.
familieberichten
30 ct per mm.
Advertenties inzenden tot
dinsdagmorgen 10.00 uur.

Administratie-adres:

Kon. Wilhelminalaan 38,
3956 TD Leersum
Tel. 03434-4288

Abonnementsprijs:

f 40,— per jaar of f 21,—
per halfjaar.
Buitenland f 45,— p. jaar
of f 60,— per luchtpost.
Gironr. 404945 t.n.v. van
Geref. Persveren. Heem-
stede.

Abonnementen kunnen ieder
moment ingaan, doch slechts
per 31 december eindigen. Op-
zeggen uiterlijk tot 15 november

Voor al uw
handels- en familiedrukwerk - boeken en folders
is uw adres

DRUKKERIJ „STEENBERGEN"

Nooitgedacht 3 · Zeist

**GEEFT UW ADVERTENTIES
SCHRIFTELIJK OP**

Uiterlijk tot dinsdagmorgen, 10 uur, dient het materiaal in ons bezit te zijn.